

ЖИТТЄВІ ПЕРСПЕКТИВИ АКМЕПЕРІОДУ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЇ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ

УДК: 159.923: 159.922.62

Ямницький Вадим Маркович

Доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1741-1303>

Анотація. У статті розглядаються загальні напрями реалізації життєвих перспектив в акмеперіоді особистості з позицій концепції розвитку життєтворчої активності. Здійснено теоретичний аналіз сучасного стану проблеми життєвих перспектив, анонсовано провідні підходи до визначення вікових особливостей їх формування та реалізації з позицій акме психології (акме-моделі, середовище та умови акмеологізації) та психології життєтворчої активності особистості (феноменологія, види активності, чинники). Розкрито понятійний простір акмеологічного та життєтворчого підходів до часових модальностей активності особистості, окреслено простір їх перетину. Визначено сензитивний період формування та втілення життєвих перспектив. Проаналізовано відповідність життєвих перспектив до етапів особистісного розвитку в акмеперіоді в контексті психології життєтворчості особистості.

Ключові слова: життєві перспективи, життєвий шлях, життєтворчість особистості, акмеперіод, акмеологічний потенціал, активність, особистісний розвиток.

Постановка проблеми. Проблема життєтворчості особистості сьогодні належить до кола найбільш актуальних проблем сучасного українського суспільства. Глобалізація світової економіки, інтегративні процеси європейської цивілізації, економічний, політичний та соціальний перерозподіл пострадянського простору, внутрішньополітична ситуація в країні – ці та інші важливі фактори спричиня-

ють необхідність змін соціальної, національної та психологічної ідентичності, загострюють питання життєвих перспектив країни, нації, кожної окремої особистості. Вже сьогодні стає зрозумілим, що недостатньо говорити лише про адаптацію до швидкоплинних змін в усіх сферах життя – необхідно створювати умови для всебічного розвитку життєтворчої активності особистості – суб'єкта власної

© Ямницький В. М.

життєвої активності, людини-творця власного майбутнього. Вочевидь, неможливо говорити про майбутнє, проминувши увагою поняття життєвих перспектив особистості, їх усвідомлення, розробки та реалізації як вияву акмеологічного прояву життєвого та творчого потенціалу людини, визначення їх вікових меж та особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні, багатогранні аспекти проблеми життєвого шляху особистості знайшли відображення у різних концептуальних моделях зарубіжних (Ш. Бюлер, Е. Еріксон, Г. Олпорт, Г. Томе та ін.), та вітчизняних дослідників (Б. Ананьєв, К. Абульханова-Славська, О. Кронік, В. Панок, С. Рубінштейн, В. Роменець, Л. Сохань, Т. Титаренко, Б. Цуканов та ін.). Так, у межах об'єктного підходу життєвий шлях розглядається як послідовність подій, як динаміка цінностей та уявлень про себе (Ш. Бюлер); послідовність стадій психосоціального розвитку (Е. Еріксон); зміна поведінки та переживань (Г. Томе); безперервний ланцюг послідовних свідомих виборів (Г. Олпорт); розгортання життєвого сценарію (Е. Берн) тощо. Суб'єктний підхід передбачає розгляд життєвого шляху як культурно-історичного розвитку особистості (С. Рубінштейн); життєвої стратегії (К. Абульханова-Славська та ін.); послідовності вчинків як зміни ціннісних орієнтацій (В. Роменець). Структурно-генетичний підхід до розуміння життєвого шляху особистості відображає інте-

грацію особистості з життєвим світом, який вона створює, розгортаючи назовні власне Я та структуруючи зовнішню дійсність відповідно особистісним цінностям і смислам (Т. Титаренко та ін.).

Невід'ємною структурною одиницею життєвого шляху особистості є часова перспектива, що характеризує цілеспрямованість людського життя і є складовою життєвої перспективи. Становлення життєвих перспектив виступає показником особистісної зрілості людини, адже щоб керувати перебігом подій власного життя, необхідно створювати та постійно коригувати узагальнену, цілісну модель життя.

Серед підходів до вивчення життєвих перспектив можна умовно виокремити психолого-педагогічний (А. Андрєєва, М. Вовчик-Блакитна, Т. Говорун, І. Дубровіна, Б. Круглов, О. Прихожан та ін.) та соціально-психологічний (Б. Ананьєв, Є. Головаха, О. Кронік, Л. Сохань, та ін.). Психолого-педагогічний підхід розглядає ранню юність як період психологічної готовності до визначення життєвих перспектив. Така готовність передбачає розвиток самосвідомості, яка набуває все більш рефлексивного характеру. Соціально-психологічний підхід розглядає становлення життєвих перспектив на основі несутеречливої індивідуальної системи ціннісних орієнтацій [17].

Метою цієї статті окреслення напрямів та особливостей життєвих перспектив акмепе-

ріоду особистості з позицій концепції розвитку життєтворчої активності [18,19].

Вклад основного матеріалу і результатів дослідження. Життєва перспектива - динамічне психічне утворення, образ бажаного та усвідомленого майбутнього життя як можливого за умови досягнення певних цілей, поєднання морально-світоглядного, ціннісно-цільового та діяльнісно-поведінкового самовизначення.

В. Панок пропонує таке трактування життєвої перспективи: сукупність потенційних можливостей у розвитку особистості, можливі або неминучі зміни у майбутньому, які настануть рано чи пізно, під впливом певних зусиль або випадково. Це те, що скоріше за все відбудеться, якщо докласти певних зусиль. Вона залежить від власної волі та зусиль особистості. Людина може мати декілька життєвих перспектив, проте реалізувати у життя спроможна лише одну у вигляді життєвої програми [17, с.189-190].

Л. Тодорів розглядає життєву перспективу як спосіб структурування особистістю свого близького та віддаленого майбутнього за допомогою ціннісних орієнтацій, життєвих цілей, планів, програм. Часовими модальностями життєвої перспективи є психологічне минуле, теперішнє та майбутнє, яке визначається насиченістю подій та мірою їх реалізованості [17, с. 6]. Психологічна готовність до становлення життєвих перспектив значною мірою визначається особливостями когнітив-

ного розвитку самосвідомості та пов'язана з механізмами рефлексії і процесами самопізнання і самовизначення [17, с. 14].

Психологія життєвого шляху серед кола важливих питань життєвої проблематики (психологічний час, проект, плани, перспективи, конфлікти, стратегії тощо) торкається також проблеми життєтворчості особистості, понятійним простором якої виступають такі поняття, як: кризи, адаптація, рефлексія, творчість, саморозвиток, самоактуалізація та ін.

Згідно концепції розвитку життєтворчої активності життєтворчість особистості розглядається як цілісність вияву її адаптивної, творчої та суб'єктної активності, яка регламентується мотивацією надлишку й спрямована на реалізацію цільових та смислових аспектів власного життя. Феноменологія життєтворчості охоплює широкий проблемний простір, представлений трьома вимірами: потенційним (кризи особистості), актуальним (життєтворчість), граничним (метадіяльнісний рівень активності, інобуття).

Розуміння сутності життєтворчості як специфічного виду активності дає підстави для визначення окремої категорії – життєтворчої активності особистості як активності найвищого, суб'єктного рівня. Під життєтворчою активністю розглядається особливий, інтегральний вид активності особистості, що складає симультанну єдність її адаптивного, продуктивного, пізнавального та суб'єктного типів, і характеризується цілісністю виявлення на

© Ямницький В. М.

предметному, когнітивному, соціальному й духовному рівнях прояву.

Провідними внутрішніми психологічними чинниками життєтворчої активності особистості виступають: адаптація, рефлексія, творчість і пізнання. Зовнішні психологічні чинники її розвитку відображаються в організаційних умовах і побудові середовища спрямованого психологічного впливу.

Об'єктивні передумови для виявлення життєтворчості притаманні періоду середньої дорослості. Аналіз вікових і психологічних особливостей життєвого шляху дорослої людини дозволяє стверджувати послідовну регламентацію процесу життєтворчості особистості переживаннями кризових ситуацій, які виступають передумовою, початковим етапом самопізнання і саморозвитку в процесі власної життєтворчості. Сензитивним з позицій цілеспрямованого розвитку життєтворчої активності може вважатися період початку середньої дорослості (38-45 р.). З позицій інтегративного підходу життєтворчість – процес і результат виходу особистості за межі обумовленості Его-ідентифікацій, що супроводжується інтеграцією її внутрішніх структур. Психологічні механізми процесу розвитку життєтворчої активності в межах інтегративного підходу описуються інтегративними процесами персоніфікації особистості, істинного самоототожнення на підставі змін її Я-концепції, самосвідомості [18,19].

Згідно запропонованої нами динамічної мета-моделі розвитку життєтворчої активності особистості в дорослому віці, психологічні закономірності процесу її розвитку виявляються в такій послідовності рівнів розгортання: 1) адаптаційний; 2) рефлексивний; 3) життєтворчий; 4) трансцендентальний, впродовж яких відбувається зміна домінуючого типу активності. Перехід від одного рівня до іншого носить кризовий характер.

Як засвідчили результати аналізу категорії життєтворчості, дослідники пов'язують її з особливою спрямованістю зрілої, адаптованої особистості (А. Сухоруков), цілісної (С. Степанов та ін.), розвиненої індивідуальності (Н. Ануфрієва, О. Донченко, О. Саннікова, Г. Несен, Л. Сохань, Т. Титаренко, В. Шинкарук, М. Шульга, Н. Чепелева та ін.).

Як відомо, такі характеристики притаманні особливому періодові життя людини, який у психології отримав назву «акмеологічного» (О. Бодальов, О. Деркач, В. Марков, Л. Орбан-Лембрик, Н. Пов'якель, О. Степанова та ін.), вікові межі якого припадають на життєвий проміжок повністю сформованої, всебічно розвиненої особистості й варіюють від ранньої до середньої, а подекуди, навіть пізньої дорослості. Зазначимо дискусійний характер вікових меж акмеперіоду, які варіюють, за даними різних досліджень, від 16-20 до 55-60 років. Також притаманним для означеного підходу є виокремлення акмеологічного потенціалу та акмеологічних

© Ямницький В. М.

бар'єрів особистості. Джерелом акмерозвитку прийнято вважати акмеологічні протиріччя між складовими акмеологічного потенціалу.

Зважаючи на те, що як психологія життєтворчості, так і акмеопсихологія розробляються в межах психології життєвого шляху, розглянемо особливості акмеперіоду в контексті аналізу життєвих перспектив особистості.

Систематичні комплексні дослідження цього напрямку були організовані й проведені під керівництвом Б. Ананьєва та продовжені в дослідженнях О. Кроніка, Ю. Кулюткіна, Н. Підгорецької, А. Реана, Є. Рибалко, О. Степанової, Г. Сухобської та інших. Серед західних учених цей віковий період був предметом досліджень Д. Бромлей, Г. Гримма, Е. Еріксона, Р. Кеган, Г. Крайг, Д. Левінсона, Д. Ловінгер, Б. Окун та багатьох інших.

Звернемося до розгляду сучасних напрацювань. Так, В. Гальченко запропоновано аналіз чинників акмеологічного потенціалу особистості, який автор розуміє як складну динамічну систему, що включає в себе ціннісні, мотиваційні, рефлексивні, оціночні, когнітивні та операціональні елементи: соціокультурні чинники (вплив культури, освіти, політики на обрання й досягнення життєвих цілей), соціально-психологічні чинники (вміння вибудувувати власну модель взаємин з оточенням), індивідуально-психологічні чинники (особливості темпераменту, характеру, особистісні якості, загальні та спеціальні здібності

тощо), суб'єктивні чинники (особливості життєвої позиції, ставлення до життя, інтереси, цілі, організованість, воля й енергія в досягненні поставлених цілей професійного та особистісного зростання) [5].

Акмеологічні чинники, за В. Полочек [14], є низкою «загальних» умов життєдіяльності людини, що вибірково виявляють високу детермінувальну силу в певні періоди життя і в певних умовах життєдіяльності людини. Такий підхід до розуміння проблеми дозволив запропонувати соціальну типологію людей за критерієм динаміки «акме» як інтегрального показника рівня і якості соціалізації особистості.

Узагальнену класифікацію чинників пропонує О. Селезньова [16], де об'єктивні чинники відображають реальну систему життєдіяльності і послідовності дій на досягнення акме, а суб'єктивні – розвиненість особистості. Особливу увагу авторка приділяє організації середовища акмеологізації.

Науковці виокремлюють також психолого-акмеологічні умови розвитку особистості, до яких включають загальні та спеціальні здібності об'єкта праці, стан суспільства, зокрема соціально-історичних й культурних умов, умови навчання та виховання, рівень мотивації, потребу в досягненнях, прагнення самореалізації, які є й акмеологічними чинниками, причинами й рушійними силами розвитку високого професіоналізму суб'єктивного характеру [8].

Серед психолого-акмеологічних умов акмеологізації, що має враховувати проектування, виділяють ефективність особистості як спеціаліста певної галузі, його готовність до інновацій, професійну рефлексію; та акмеологічне середовище, зокрема взаємодію та співробітництво в ньому [11, с. 22]. Акмеологічне середовище відображає акмеологічний простір особистості, організований в його життєвій перспективі. Водночас існує думка, що акмеологічне середовище має надавати стимул для розвитку, а не постачати готові ресурси. Стимулом у такому контексті вважається соціальний запит на потенційний ресурс людини в різних сферах життя. Затребуваність як мікросоціальна умова поряд із міжособистісною взаємодією та системою неперервної освіти забезпечують продуктивність розвитку акмеологічної культури особистості. Акмеологічне середовище включає як простір професійної діяльності на рівні суспільства, так і простір неформальних відносин людини та рівень «Я», тобто рівень внутрішнього, духовного світу особистості [4].

Окрім просторового компоненту, акмеологічне середовище включає й технологічний, що передбачає процес створення проработу бажаного майбутнього і способів його перетворення в реальний продукт більш високого рівня професіогенезу. Він містить зміни в об'єкті проектування, рефлексію змін та внесення коректив щодо порівняння можливого й дійсного станів системи [15]. Акмеологічне

середовище залежить від самих учасників, - їхніх акме-якостей, що включають акме-мотивацію, тобто спрямованість на розв'язання акмеологічних завдань, та акме-здібностей, що демонструють здатність конструювати акмеограми свого розвитку та долати перепони цьому процесі. Таку інтегральну готовність і здатність зрілої особистості будувати свій поступовий психічний розвиток із постійним ускладненням завдань і зростанням рівня досягнень, у напрямку найбільш повної реалізації психологічних ресурсів людини, означено акмекомпетентностями, які включає акмеологічна культура [3]. Акмеологічна культура особистості, згідно досліджень Е. Селезневої, дозволяє на когнітивному рівні визначити власну позицію щодо життєвого шляху, знайти смисл у ньому та гармонійно реалізувати себе в різних сферах життєдіяльності [16].

Стан найвищого підйому – акме – узагальнює такі три аспекти: вершина (рівень, кульмінація), процес від досягнення точки кульмінації та результат (продукт). Тому він розглядається як послідовна низка досягнень людини на життєвому шляху, як вершина індивідуального й особистісного розвитку людини, як процес удосконалення та досягнення вершин особистістю і соціумом [7], тобто рух до акме через співвідношення реальних характеристик з оптимальною моделлю саморозвитку.

За класифікацією В. Ільїна та С. Пожарського, виділяють такі моделі до-

© Ямницький В. М.

сягнення акме: одновершинну (класична модель), що відображає шлях досягнення найвищої точки розвитку; багатoverшинну, що характеризує досягнення множинного результату, (піки досконалості розміщені на одній лінії розвитку, що свідчить про неодноразове досягнення певного творчого результату); макровершинну, яка демонструє серед усієї сукупності «проміжних» вершин одну найвищу точку розвитку; висхідну гілку одновершинної моделі, яка обривається на вершині; розвинену макровершинну, відмінністю якої є те, що нарівні з просуванням догори (до акме) існує також просування донизу (до катаболе) (В. Гладкова та С. Пожарський) [7]. В межах акмеологічного підходу вивчаються також і регресивні варіанти розвитку особистості. На відміну від акме – граничного стану, досягнення якого означає реалізацію життєвої програми, кате – це граничний стан загибелі, руйнування, що потребує подолання для досягнення нового акме. Поняття низу (кате) позначає нижню межу, з якої розпочинається новий етап розвитку [7].

На відміну від формування, становлення, дозрівання, акме-розвиток передбачає вершинний, вищий за рівнем змістовності, інтенсивності, успішності розвиток людини в період зрілості (дорослості). Т. Молодиченко виділяє чотири напрямки (вектори) акмеологізації: до плюс-безмежності (вичерпання ресурсів); до мінус-безмежності (вичерпання резервів); «замовлення» суспільства; спонтанної акмео-

логізації, цінної для вузького референтного кола людей. Останній варіант відбувається не завдяки хорошим ресурсам і соціальним контекстам, а за рахунок резервів самої особистості [10].

Як стверджує А. Бодальов, обов'язковою умовою досягнення людиною акме є творча діяльність, тобто високий рівень здатності усвідомлено та інтуїтивно приймати й реалізовувати найскладніші завдання. До основних критеріїв акме дослідник відносить міру осягнення різних життєвих сфер (вузькість – ширина); калібр, тобто «прорив» у порівнянні з попередніми досягненнями; новизну як для самої особистості, так і суспільства; час досягнення і тривалість та характер взаємодії, взаємопроникнення і взаємодоповнення особистісного й суб'єктно-діяльнісного акме [2].

У контексті унікальності й індивідуального характеру акме вчений характеризує акмеограму, яку відповідно до сучасних досліджень, розуміє як динамічну траєкторію сходження до акме, реалізацію творчого потенціалу індивіда, що включає мету (початкову, проміжну, кінцеву); вибір моделі розвитку; визначення акмеологічних технологій; види діяльності; імовірні індивідуальні показники професіоналізму, що плануються як результат професійно-особистісного розвитку [9; 15]. Акмеограму як акме-образ особистісно-професійного майбутнього особистості визначають акмеологічні критерії – мірило оцінки

© Ямницький В. М.

особистісно-професійного становлення; показники-інваріанти, тобто індивідуальне завдання певного рівня розвитку особистості [3]; рівні, що відображають ступінь акмеологічного розвитку особистості; технології, спрямовані на вибір стратегій сходження до вершин акме; модель демонстрації оптимального варіанту сходження до вершин та алгоритм цього процесу [4].

Як засвідчили результати наших теоретичних розвідок, акмепсихологія та психологія життєтворчості особистості є несуперечливими взаємодоповнюючими психологічними підходами, які об'єднують: межі життєвої проблематики, розуміння творчості як провідного механізму реалізації власної суб'єктності, трансгресивні прояви активності особистості, кризовий характер перебігу тощо. Розглянемо тепер вікові особливості акмеперіоду з позицій формування життєвих перспектив особистості.

Згідно досліджень Б. Ананьєва (1977), у процесі онтогенетичного розвитку можна виділити дві провідні фази. Перша – характеризується загальним фронтальним прогресом функцій; під час другої – еволюція супроводжується їх спеціалізацією щодо визначеної діяльності. Якщо під час першої фази розвитку в ролі провідного механізму виступає функціональний онтогенетичний, то впродовж другої – провідними виступають операціональні механізми, а тривалість цієї фази визначається ступенем активності людини як суб'

екта та особистості. Отже, досягнення високих рівнів розвитку в цьому віці є можливим унаслідок того, що психічні функції знаходяться в умовах оптимального навантаження, підсиленої мотивації, операційних перетворень [1]

З таких позицій нам видається доцільним виділення в цьому віковому періоді щонайменше двох проміжків, які більшістю вчених пов'язуються з акмеологічними проявами людини й умовно можуть бути визначені як рання та середня дорослість.

У період ранньої дорослості формується власний образ життя, виробляються життєві перспективи та стратегії їх реалізації, відбувається засвоєння професійних ролей, включення до соціальної активності. Рання дорослість – це період «входження» у професію, соціально-професійна адаптація, усвідомлення громадянських прав та обов'язків, соціальної відповідальності; утворення сім'ї та налагодження сімейних стосунків, розв'язання побутових і бюджетних проблем, вироблення стилю виховання дітей.

У період середньої дорослості відбувається консолідація соціальних і професійних ролей. Зрілий вік може бути названий віком практичного, професійного життя людини. Визначення нових життєвих завдань спирається на вже сталі принципи, ідеали, життєві плани, що були розроблені на попередньому етапі. Середній дорослий вік – це не тільки період особистісних та професійних досягнень, але аналізу та переоцінки цінностей, що видо-

© Ямницький В. М.

змінює пріоритети, і, як наслідок, провокує притаманні для цього віку життєві кризи. Т. М. Титаренко, М. Б. Гасюк вважають «життєві кризи спонукою до перегляду світоглядних позицій, рушійною силою самореалізації» [6, с. 17]. Життєві кризи розділяють періоди життєвого шляху та змінюють спосіб детермінації процесів розвитку [6]. Особливого значення в акмеперіоді особистості набувають біографічні кризи, які характеризуються переживаннями людиною непродуктивності свого життєвого шляху, що виявляється у формі нереалізованості, спустошеності та безперспективності (А. Ахмеров).

Аналіз змістовного та понятійного простору акмеперіоду особистості дозволяє стверджувати, що передумови (психологічна готовність) для створення життєвих перспектив виникають у юнацькому віці, в період ранньої дорослості здебільшого окреслюються, усвідомлюються та конкретизуються. І в період середньої дорослості створюються максимально сприятливі умови для їх втілення та реалізації (у формі життєтворчості).

Розвиваючи думку Б. Ананьєва, що

тривалість продуктивної фази визначається ступенем активності людини як суб'єкта, додамо, що рівень життєвої ефективності, якого може сягнути людина, її життєве "акме", вочевидь, перебуває в прямій залежності від виявлення нею життєтворчої активності, від здатності обрати творчий підхід провідним засобом реалізації життєвої проблематики.

Отже, можна стверджувати, що акмеологічним виявом буття, цілісною реалізацією всіх потенціалів особистості творця, виступає життєтворчість, яка вивчається нами в контексті майстерності творчого життєконструювання, прогнозування та здійснення життя як індивідуально-особистісного проекту, що ґрунтується на знанні законів життя, розвиненій самосвідомості та володінні системою технологій його програмування.

Розгляд та розуміння процесу розвитку життєтворчості активності на рівні метамоделі дозволяє прослідкувати континуум життєвих перспектив особистості. Так, розуміння життя людини як певного неперервного процесу дозволяє умовно виокремити етапи особистісного розвитку та визначити життєві

Таблиця 1.

Відповідність життєвих перспектив до етапів особистісного розвитку

Етапи особистісного розвитку	Життєві перспективи
Адаптаційний	Самоосмислення на підставі побудови системи продуктивної взаємодії із соціальним оточенням
Рефлексивний	Самовідкриття, самоусвідомлення, самопізнання, саморозвиток
Життєтворчий	Самовираження, самореалізація, самоактуалізація у формі творчості
Трансцендентальний	Культуротворчість, духовне служіння людству

© Ямницький В. М.

перспективи кожного з них. Послідовність етапів та відповідних життєвих перспектив узагальнимо у вигляді Таблиці 1.

При цьому безпосередній зміст активності особистості ніби перетворюється на фон, на якому відбуваються процеси життєтворення. Окрім того, на підставі запропонованої концепції можна виокремити напрям загальної динаміки, спрямованості життєвих перспектив в контексті особистісного розвитку, життєтворчості.

З нашого погляду, він полягає у послідовному сходженні щаблями особистісної зрілості і може бути виражений як специфічний рух: реалізація у повному обсязі цільового способу буття і перехід до смислового способу буття у світі. Саме в останньому особистість претворюється на суб'єкта власної життєтворчості, стає спроможною у повному обсязі реалізувати власні потенціали, зрозуміти та втілити життєві перспективи.

Висновки. Проблема життєвих перспектив входить до кола проблематики психології життєвого шляху особистості. У сучасних психологічних дослідженнях життєву перспективу розглядають як динамічне психічне утворення, образ бажаного та усвідомленого майбутнього життя як можливого за умови досягнення певних цілей, поєднання морально-світоглядного, ціннісно-цільового та діяльно-поведінкового самовизначення. Психологічна готовність до становлення життєвих перспектив значною мірою визначається особли-

востями когнітивного розвитку самосвідомості та пов'язана з механізмами рефлексії, процесами самовизначення, самопізнання, життєтворчості особистості. Аналіз змістовного та понятійного простору акмеперіоду особистості дозволяє стверджувати, що передумови (психологічна готовність) для створення життєвих перспектив виникають у юнацькому віці, в період ранньої дорослості здебільшого окреслюються, усвідомлюються та конкретизуються. І в період середньої дорослості створюються максимально сприятливі умови для їх втілення та реалізації.

Розгляд проблеми життєвих перспектив з позицій концепції розвитку життєтворчої активності особистості дозволяє виокремити напрям загальної динаміки, спрямованості життєвих перспектив і визначити його як специфічний вид руху: від цілі до цілі, реалізація у повному обсязі цільового способу буття і перехід до руху від смислу до смислу, реалізація смислового способу буття у світі.

Перспективи подальших досліджень. Можливими перспективами подальших досліджень у цьому напрямку вважаємо визначення структури життєвих перспектив і механізмів їх формування та реалізації у понятійному просторі життєтворчої активності особистості.

Перелік використаних джерел:

1. *О проблемах современного человекознания* / Ананьев Б.Г. — АН СССР, Ин-т психологии. — М.: Наука, 1977. — 379 с.

2. *Бодалев А. А.* Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А.А. Бодалев. – М.: Флинта: Наука, 1998. – 168 с.
3. *Булига І. В.* Психологічні особливості акмеологічних здобутків зрілої особистості. Современные научные исследования и инновации. 2011. № 3. URL : <http://web.snauka.ru/issues/2011/07/1297>.
4. *Варфоломєєва О.* Акмеологія як наука в інтерпретації російських дослідників / Оксана Варфоломєєва // Соціальна психологія. - 2007. - № 4. - С. 27-36.
5. *Гальченко В.* Чинники розвитку акмеологічного потенціалу майбутніх педагогів дошкільної освіти / В. Гальченко // Вісник Інституту розвитку дитини. Сер. : Філософія, педагогіка, психологія: зб. Наук. Пр. / Нац. Пед. Ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т розвитку Дитини – Київ, 2014. - Вип. 33. - С. 113–120.
6. *Гасюк М. Б.* Психологічні особливості самоактуалізації сучасної жінки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 „Педагогічна та вікова психологія” / М. Б. Гасюк ; Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с.
7. *Гладкова В., Пожарський С.* Акмеологія і катаболія : теоретичні аспекти. / В. Гладкова, С. Пожарський // Проблеми освіти: зб. наукових праць. - Житомир –Київ, 2015. - Вип.84. - С.97–105.
8. *Кузьміна Н. В.* Предмет акмеологии / Н. В. Кузьміна. - Санкт-Петербург: Политехника, 2002. - 189 с.
9. *Лоренц В.* Моделирование акмеограммы как способ достижения педагогом высшего профессионального мастерства. URL : <https://cyberleninka.ru/article/v/modelirovanie-akmeogrammy-kak-sposob-dostizheniya-pedagogom-vysshego-professionalnogo-masterstva>.
10. *Молодиченко Т. А.* Стратометрическая концепция акмеологизации личности и социальная стратификация общества / Т. А. Молодиченко // Известия Саратовского университета. - Новая серия. - Сер.: Философия. Психология. Педагогика, 2010. - Вып. 1. - С. 83–87.
11. *Ніколаєску І. О.* Практичні основи акмеологічного розвитку особистості в умовах освітньо-інформаційного простору : навч.-метод. посібник / І. О. Ніколаєску. – Черкаси : ОПОПП, 2012. - С. 22.
12. *Основи практичної психології:* Підручник / В.Г.Панок, Т.М.Титаренко, Н.В.Чепелева та ін. – К., 2006. – 536 с.
13. *Панок В. Г., Рудь Г.В.* Психологія життєвого шляху особистості: [монографія] / В. Г. Панок, Г. В. Рудь. – К. : Ніка-Центр, 2006 – 280 с.
14. *Полочек В. А.* «Акме», профессионализм и социальная адаптация человека : периодизация развития и типологии социальной активности человека. URL : <http://akme31.narod.ru/25.html>.
15. *Сидоренко В. В.* Педагогічна майстерність як акмеологічний феномен. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм : проблеми теорії і практики підготовки та перепідготовки освітянських кадрів : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 25 листопада 2015 р.) / уклад. Н. В. Гузій, В. І. Саюк. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. С. 14 –19.
16. *Селезнева Е. В.* Развитие акмеологической культуры личности : учебн. пособие / Е.В. Селезнева // под общ. ред. А. А. Деркача. - Москва : РАГС, 2007. - 200 с.
17. *Тодорів Л. Д.* Психологічні умови формування життєвих перспектив у ранній юності (когнітивний аспект) / Л. Д. Тодорів . – Автореф...канд.психол. н. – К., 2000. – 19 с.
18. *Ямницький В.* Системний аналіз феномена життєтворчості особистості / В.Ямницький // Психологія і суспільство. - №4, ТНЕУ, 2009.- с.145-152.
19. *Ямницький В.* Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія та експеримент: Монографія / Ямницький В. – ПНЦ АПН України - СВД Черкасов М.П. - Одеса, 2006. – 362 с.

References (Transliteration):

1. *O problemah sovremennogo chelovekozvaniya / Anan'ev B.G.* — AN SSSR, In-t psihologii. — М.: Nauka, 1977. — 379 s.

2. *Bodalev A. A.* Vershina v razvitii vzroslogo cheloveka: karakteristiki i usloviya dostizheniya / A.A. Bodalev. – M.: Flinta: Nauka, 1998. – 168 s.
3. *Buliga I. V.* Psihologichni osoblivosti akmeologichnih zdotkiv zrllyi osobistosti. Sovremennyye nauchnyie issledovaniya i innovatsii. 2011. # 3. URL : <http://web.snauka.ru/issues/2011/07/1297>.
4. *Varfolomeeva O.* Akmeologiya yak nauka v Interpretatsiyi rosllyskih doslidnikiv / Oksana Varfolomeeva // Sotsialna psihologiya. - 2007. - # 4. - S. 27-36.
5. *Galchenko V.* Chinniki rozvitku akmeologichnogo potentsialu maybutnih pedagogiv doshkilnoyi osviti / V. Galchenko // Visnik Institutu rozvitku ditini. Ser. : Filosofiya, pedagogika, psihologiya: zb. Nauk. Pr. / Nats. Ped. Un-t Im. M. P. Dragomanova, In-t rozvitku Ditini – KiYiv, 2014. - Vip. 33. - S. 113–120.
6. *Hasiuk M. B.* Psykholohichni osoblyvosti samoaktualizatsii suchasnoi zhinky : avtoref. dys. na zdotuttia nauk. stupenia kand. psykol. nauk : spets. 19.00.07 „Pedahohichna ta vikova psykholohiia” / M. B. Hasiuk ; Prykarpatskyi un-t im. Vasylia Stefanyka. – Ivano-Frankivsk, 2003. – 20 s.
7. *Hladkova V., Pozharskyi S.* Akmeolohiia i katabolohiia : teoretychni aspekty. / V. Hladkova, S. Pozharskyi // Problemy osvity: zb. naukovykh prats. - Zhytomyr–Kyiv, 2015. - Vyp.84. - S.97–105.
8. *Kuzmyna N. V.* Predmet akmeolohyy / N. V. Kuzmyna. - Sankt-Peterburh: Polytekhnika, 2002. - 189 s.
9. *Lorents V.* Modelyrovanye akmeogrammy kak sposob dostizheniya pedahohom vyssheho professyonalnogo masterstva. URL : <https://cyberleninka.ru/article/v/modelirovanie-akmeogrammy-kak-sposob-dostizheniya-pedagogom-vysshego-professionalnogo-masterstva>.
10. *Molodychenko T. A.* Stratometrycheskaia kontseptsyia akmeolohyzatsyy lychnosti y sotsyalnaia stratyfikatsyia obshchestva / T. A. Molodychenko // Yzvestiya Saratovskoho unyversyteta. - Novaia seryia. - Ser.: Fylosofiya. Psykholohiya. Pedahohyka, 2010. - Vyp. 1. - S. 83–87.
11. *Nikolaiesku I. O.* Praktychni osnovy akmeolohichnogo rozvytku osobystosti v umovakh osvitno-informatsiinoho prostoru : navch.-metod. posibnyk / I. O. Nikolaiesku. – Cherkasy : OIPOP, 2012. - S. 22.
12. *Osnovy praktychnoi psykholohii:* Pidruchnyk / V.H.Panok, T.M.Tytarenko, N.V.Chepelieva ta in. – K., 2006. – 536 s.
13. *Panok V. H., Rud H.V.* Psykholohiia zhyttevoho shliakhu osobystosti: [monohrafiia] / V. H. Panok, H. V. Rud. – K. : Nika-Tsentr, 2006 – 280 s.
14. *Polocek V. A.* «Akme», professyonalizm y sotsyalnaia adaptatsyia cheloveka : peryodyzatsyia rozvytyia y typolohyy sotsyalnoi aktyvnosti cheloveka. URL : <http://akme31.narod.ru/25.html>.
15. *Sydorenko V. V.* Pedahohichna maisternist yak akmeolohichni fenomen. Pedahohichna tvorchist, maisternist, profesionalizm : problemy teorii i praktyky pidhotovky ta perezidhotovky osvitianskykh kadriv : materialy II Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 25 lystopada 2015 r.) / uklad. N. V. Huzii, V. I. Saiuk. Kyiv : NPU imeni M. P. Drahomanova, 2015. S. 14–19.
16. *Selezneva E. V.* Razvytye akmeolohycheskoi kultury lychnosti : uchebn. posobyie / E.V. Selezneva // pod obshch. red. A. A. Derkacha. - Moskva : RAHS, 2007. - 200 s.
17. *Todoriv L. D.* Psykholohichni umovy formuvannia zhyttievyykh perspektyv u rannii yunosti (kohnityvnyi aspekt) / L. D. Todoriv . – Avtoref...kand.psykol. n. – K., 2000. – 19 s.
18. *Iamnytskyi V.* Systemnyi analiz fenomena zhyttietvorchosti osobystosti / V.Iamnytskyi // Psykholohiia i suspilstvo. - №4, TNEU, 2009.- s.145-152.
19. *Iamnytskyi V.* Rozvytok zhyttietvorchoi aktyvnosti osobystosti: teoriia ta eksperyment: Monohrafiia / Yamnytskyi V. – PNTs APN Ukrainy - SVD Cherkasov M.P.-Odesa, 2006. – 362 s.

Yamnytsky Vadym

Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of Department of Practical Psychology and Psychotherapy of Rivne State Humanitarian University, Rivne (Ukraine)

**LIFE PERSPECTIVES OF PERSONALITY
ACMEPERIOD IN THE CONTEXT OF
PSYCHOLOGY OF LIFE CREATION**

ABSTRACT

The article deals with the general directions of realization of life perspectives in the acmeperiod of the person from the standpoint of the concept of development of life creation activity. The theoretical analysis of the current state of the problem of life perspectives, which is included in the scope of the problems of psychology of the person's life path, is carried out. The life perspective in general is understood as a dynamic mental entity, the image of the desired and conscious future life as possible, subject to the achievement of certain goals, the combination of moral-ideological, value-oriented and activity-behavioral self-determination. It is determined that from the standpoint of the psychological and pedagogical approach early youth can be considered a period of psychological readiness to determine life perspectives. The socio-psychological approach considers the formation of life perspectives on the basis of a consistent, individual system of value orientations. The timing modalities of the life perspective are the psychological past, the present and the future, which is determined by the richness of events and the extent of their

realization. Psychological readiness for the development of life prospects is mostly determined by the peculiarities of cognitive development of self-consciousness and associated with the mechanisms of reflection and processes of self-knowledge and self-determination. The leading approaches to the definition of age-specific features of the formation and realization of life perspectives from the positions of acmepsychology (acme-model, environment and conditions of acmeologization) and psychology of life creation activity of the personality (phenomenology, types of activity, factors) are outlined. The conceptual space of acmeological and life creation approaches to the time modalities of personality activity is revealed, the space of their intersection is outlined. The sensational period of formation and implementation of life perspectives is determined. The analysis of the content and conceptual space of the acmeperiod of personality has allowed to assert that the preconditions (psychological readiness) for the creation of life perspectives arise in youth, in the period of early adulthood, in the majority, they are outlined, understood and specified. And during the middle age, the most favorable conditions for their realization and implementation are created.

The correspondence of life perspectives to the stages of personal development in the acmeperiod in the context of the psychology of personality creation is analyzed. It consists in the gradual convergence of stages of personality

© Ямницький В. М.

maturity and can be expressed as a specific movement: realization in the full scope of the purposeful mode of being and the transition to the meaning mode of being in the world. It is in the latter person that transformed into a subject of his own life-creation, becomes able to fully realize his own potentials, to understand and to realize life perspectives.

Key words: life perspectives, life path, life creation of personality, acmeperiod, acmeological potential, activity, personal development.

Ямницький Вадим Маркович

Доктор психологических наук, профессор, заведующий кафедрой практической психологии и психотерапии Ровенского государственного гуманитарного университета, г. Ровно (Украина)

ЖИЗНЕННЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ АКМЕПЕРИОДА ЛИЧНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ПСИХОЛОГИИ ЖИЗНЕТВОРЧЕСТВА

Аннотация. В статье рассматриваются общие направления реализации жизненных перспектив в акмеperiode личности с позиций концепции развития жизнотворческой активности. Осуществлен теоретический анализ современного состояния проблемы жизненных перспектив, которая входит в круг проблематики психологии жизненного пути личности. Жизненная перспектива в общем понимается как динамическое психическое образование, образ желаемой и осознанной будущей жизни как возможности при условии достижения определенных целей, сочетание морально-

мировоззренческого, ценностно-целевого и деятельно-поведенческого самоопределения. Определено, что с позиций психолого-педагогического подхода раннюю юность можно считать периодом психологической готовности к определению жизненных перспектив. Социально-психологический подход рассматривает становление жизненных перспектив на основе непротиворечивой индивидуальной системы ценностных ориентаций. Временными модальностями жизненной перспективы есть психологическое прошлое, настоящее и будущее, которое определяется насыщенностью событий и степенью их реализуемости. Психологическая готовность к становлению жизненных перспектив в значительной степени определяется особенностями когнитивного развития самосознания и связана с механизмами рефлексии и процессами самопознания и самоопределения.

Анонсированы ведущие подходы к определению возрастных особенностей формирования и реализации жизненных перспектив с точки зрения акмепсихологии (акме-модели, среда и условия акмеологизации) и психологии жизнотворческой активности личности (феноменология, виды активности, факторы). Раскрыто понятийное пространство акмеологического и жизнотворческого подходов к временным модальностям активности личности, определено пространство их пересечения. Определен сензитивный период формирования и воплощения жизненных перспектив.

© Ямницький В. М.

Анализ содержательного и понятийного пространства акмеperioda личности позволил утверждать, что предпосылки (психологическая готовность) для создания жизненных перспектив возникают в юношеском возрасте, в период ранней взрослости в основном определяются, осознаются и конкретизируются. И в период средней взрослости создаются максимально благоприятные условия для их воплощения и реализации. Проанализировано соответствие жизненных перспектив и этапов личностного развития в акмеperiode в контексте психологии жизнетворчества личности, которое состоит в последовательном восхождении по ступеням личностной зрелости и может быть выражено как специфическое движение: реализация в полном объеме целевого способа бытия и переход к смысловому способу бытия в мире. Именно в последнем личность превращается в субъекта жизнетворчества, становится способной в полном объеме реализовать собственные потенциалы, понять и воплотить жизненные перспективы.

Ключевые слова: жизненные перспективы, жизненный путь, жизнетворчество личности, акмеperiod, акмеологический потенциал, активность, личностное развитие.

Дата отримання статті: 10.06.2018

Дата рекомендації до друку: 18.06.2018

Дата оприлюднення: 02.07.2018

© Ямницький В. М.